

המזרח

פרסום ראשון: ראזסוויט, 26 בספטמבר 1926

שפת המקור: רוסית

א.

ד"ר י. קלוזנר נתן זה לא מכבר ב"השילוח" תשובה כהלכה לאותו זרם של המחשבה הציונית, שמתאמץ לכפות עלינו, היהודים, איזו קירבה רוחנית אל מה שמכונה מזרח. את מאמרו של מר קלוזנר אני מכיר לפי שעה רק על פי קטעים מן העיתונות; ואולם את הקטעים הללו נעים היה לקרוא, הן בגלל עצם הדברים הנאמרים בהם והן מפני שנדפסו בלשון "מזרחית" בעיר ה"מזרחית" ירושלים, ויצאו מעטו של מחבר, הידוע ביחסו הזהיר אל מסורתנו הלאומית. זה כבר הגיעה השעה להביע את דעתנו על נושא זה; אנו מקנאים ב"השילוח" על שהקדים והוציא לרשות הרבים את מחשבתנו.

לזרם של חיבת-המזרח בציונות מטיפים במרץ מיוחד, אם אין אנו טועים, בזירות הברלינית והפראגאית; המטיף הראשי, אומרים, הוא מר מארטין בובר - ואולם מכיוון שאיני מכיר את פעולתו הספרותית, הרי איני יכול לערוב לפרט אחרון זה, ואולם תכנה של חיבת-המזרח ידוע לכל מי שנפגש בשנים האחרונות עם הנוער הציוני מן הארצות שמדברים בהן גרמנית. זהו אחד מן החלקים העיקריים של אותו מזון רוחני, שבעזרתו שוללים שם את עצמותו של הנוער הקרוב לציונות, ומרחיקים מן הציונות את הנוער, שיכול היה להתקרב אליה ולמצוא עניין בה.

התוכן הוא, בקצרה, כזה. אנו, היהודים, הננו עם מזרחי לפי מוצאנו; למרות ההשפעות המערביות, נשאר יסוד- נשמתנו מזרחי. כי למזרח יש נשמה מיוחדת משלו (כאן בא תיאורה של נשמה זו; שמעתי אותו פעמים אחדות, אך לא הבינתי, ואיני זוכר). על כל פנים, רוחניות מזרחית זו, לפי סגולותיה, נעלה היא מנשמת-המערב (ולפי בני-סמך אחרים: תוספת הכרחית היא לנשמת-המערב). בלכתנו לארץ-ישראל, אנו חוזרים אל חברת העמים, ששמרו בשלמות יתרה או פחותה על הפסיכולוגיה המזרחית. לפיכך

צריכים אנו גם בקרב נפשו פנימה לחפש ולמצוא את יסודות-המזרחיות, שנתכסו באבק-המערב, אלא שהם עדיין חיים בקרבנו, ולהתחיל בטיפוחם. אחר-כך באות ההסתייגויות, כי גם חובבי-המזרח אינם רוצים לוותר על החשמל; ההסתייגויות על כך, שאנו, כמובן, צריכים לתת למזרח את הטכניקה המערבית, ואפילו - בצורה מנופה בקפדנות - חלק מסוים מן התרבות הרוחנית של המערב; ואולם כל זה אינו אלא קישוט, אבל היסוד, התוך, העיקר – נתמזרח.

נגד נקודת-מבט זו אני מציג בעונג מיוחד נקודת-מבט הפוכה - זו, שאליה קרוב, אם הבינתי כראוי את הקטעים, עורך "השילוח": אין לנו, היהודים, שום דבר משותף עם מה שמכונה "מזרח", ותודה לאל. עד כמה שיש להמונינו הבלתי-משכילים מסורות ומשפטים קדומים רוחניים, המזכירים את ה"מזרח", צריך לגמול אותם מהם, ובזה, אמנם, עוסקים אנו בכל בית-ספר הגון, ובזה גם עוסקים בשקידה ובהצלחה מיוחדת החיים עצמם. הולכים אנו לארץ-ישראל, ראשית, בשביל נוחיותנו הלאומית, ושנית, כפי שאמר נורדאו, כדי "להרחיב את גבולות אירופה עד נהר פרת". במלים אחרות, כדי לטאטא מארץ-ישראל ובאופן יסודי, עד כמה שמדובר על היהדות שבה בהווה ובעתיד, את כל עקבותיה של ה"נשמה המזרחית". ומה שנוגע לערבים שבארץ-ישראל, הרי זה עניין שלהם; ואולם אם אנו יכולים לעשות להם טובה, הרי אך זו האחת: לעזור להם להשתחרר מן ה"מזרח".

ועד כמה שאנו, במשך תקופת-המעבר או אחר-כך, נצטרך לחיות בארץ-ישראל בתוך סביבה, ספוגה ריחות ה"מזרח" - תהא זו סביבה ערבית או יהודית של שלומי-אמוני-ישראל, אחת היא - אנו ממליצים על אותה תנועה, שכל אחד מאתנו עושה שלא מדעת, כשהוא עובר במעיל עליון ברחובות ה"מזרחיים" הצרים של איסטאמבול, קאהיר או ירושלים: לקפל את המעיל כדי שלא יכוסה אבק באיזה אופן שהוא, ולהתבונן באיזה מקום להציב את הרגל. לא מפני שאנו יהודים; ואפילו לא מפני שאנו מאירופה; אלא בפשטות מפני שאנו בני-אדם תרבותיים.

ב.

במה נבדל ה"מזרח" מן המערב?

קודם-כל, כמובן, לא מבחינה גיאוגראפית. ה"מזרח" הדחוס והשלם ביותר נשתמר במארוקו דווקא, והרי פס שוכנת ממערב לפאריס וללונדון כאחת. אין גם מן הצורך להתעכב על המרחק בין הקידמה הטכנית של הארצות המערביות לבין פיגורן הטכני של הארצות ה"מזרחיות": הרי גם חובבי- המזרח שלנו אינם מוכנים לוותר על מסילת-הברזל לטובת הגמל ואינם דורשים בתוקף - לכל הפחות, לא כולם, - שנפשוט את המכנסיים ונלבש חלוק. כאן מדובר על החיים הרוחניים, יותר נכון - על ציווייהם היסודיים. רק בשטח זה יועצים לנו לעבור לדיאטה "מזרחית", לסגל לעצמנו את עקרונותיה של תפיסת-העולם ה"מזרחית".

מה מהותם של היסודות ה"מזרחיים" הללו לא נאמר לפי שעה אף בספר-לימוד אחד; ומכיוון שלא נאמר בספר-הלימוד, הרי רשאי כל אחד לפרש את היסודות הללו לפי הבנתו. כפי שכבר הוזכר, שמעתי את פירושיהם של חובבי-המזרח שלנו מברלין ומפראג, ולא פעם, ואולם לא הבינתי אף מלה אחת; לפיכך אתן את הפירוש שלי, לפי תצפיותי האישיות; אין אני מתיימר לומר, שיש כאן שלמות ושיטתיות - להיפך, אחטוף מן הפסיכולוגיה ה"מזרחית" חתיכות בודדות, בלא שיטה; ואולם מעז אני לחשוב, שהחתיכות הללו חשובות הן ומאלפות.

מבחינה פסיכולוגית נבדל המזרח (אני משמיט לפעמים את המרכאות, כדי להקל על סידור-האותיות, ואולם אני מבקש מן הקורא לזכור, שהן נחוצות) מן המערב קודם-כל בשלוותו המוסרית. אומרים, שבשלווה זו יש יופי משלה; יכול היות - יופי יש בכל מצב, שיש בו שלמות. למשל, במוות; ואולם אנו אין אנו מדברים כאן על אסתטיקה. למצב-רוח זה של שלוה קוראים לפעמים בשם קוויאטיסמוס, לפעמים בשם פאטאליסמוס, לפעמים בשמות אחרים, ואולם את מציאותו אף אחד אינו מכחיש. אירופה מחפשת, מתרוצצת, מתקנת, הורסת, מטפסת; המזרח, אם אירופה אינה דוחפת או אינה מרגזת אותו, חי במצב של שיווי משקל. גם במזרח יש הבדל עצום בין עשירים ועניים; יש ניצול, שהמערב זה מאה שנה לא שמע עליו; ואולם תנועה פעילה של הדלות נגד העושר - אין; מחאה

מוסרית נגד חלוקה בלתי-צודקת של הקניינים החומריים, מחאה בצורה של לחץ ציבורי מסוים - אין. כשרונו של המון-העם המזרחי להסתפק, כדרך הפילוסופים, במועט היה למשל - ממש כמו שאי-שביעת-הרצון הפרינציפיונית, הבלתי-פשרנית של המעמדות המרוששים באירופה היא הקו היסודי של החיים הציבוריים האירופיים.

בשטח הפוליטי הטהור התבטא ההבדל בצורה כזו: אירופה יצרה פארלאמנטים, חירות-העתונות, מאות צורות של פיקוח ויזמה ציבורית; המזרח (עד שהתחיל לחקות את אירופה) נשאר עם שלטון-העריצות. בפנימיותו הוא נשאר עם שלטון זה אפילו במקומות, שיש שם פארלאמנטים. צריך רק להציץ הצצה עמוקה יותר אל החיים הפנימיים של איזה בית-נבחרים שהוא במזרח, ונראה שלטון בלתי-מוגבל כמעט של השייך על האיכר, של האומן על עוזרו, של האב על בנו, של הבעל על אשתו - במידה שלא התערב המושל האירופי ולא הנהיג אילו הגבלות; ובו בזמן נראה כמעט העדר גמור של מחאה מתוך הכרה של הצד המדוכא - במידה שלא הסית אותו לכך, בהצלחה מועטת מאד, התעמלן האירופי.

אחר-כך: הדת. האיסלאם הוא בוודאי דת נבונה ואצילה; ואולם לא האיסלאם כאן העיקר, אלא זה, שהמזרח שואף להכניס את הדת אל כל פינות-החיים. המזרח מכבד מאוד את חותמו האמיתי של אלוהים והוא רוצה לראות אותו בכל: באוסף החוקים, באופייה של החקירה המדעית, בבילוי-הזמן של אחמד ופאטימה, בבגד, במטבח, וכו'. המערב התייצב בתוקף על נקודת המבט, שברשותה של הדת שטח קבוע, שאין לה לצאת מתחומיו: זהו יחסו הפנימי של האדם אל האלהות. לא בחקיקת חוקים, לא בפילוסופיה, לא במדע, לא בדיאטה של עמי-המערב התרבותיים אין הדת מתערבת; בחיים המשפחתיים מצטמצמת השפעתה בטקס-החגים, ואולם אינה קובעת את אחד מן הצדדים הפעילים של חיי-הבית.

יותר מכל זה בא לידי גילוי במצבה של האישה. זהו, כנראה, המקל הרציני ביותר והטראגי ביותר, הנתון בגלגלי-המזרח. ריבוי-הנשים, ההרמון והצעף אינם דת והווי בלבד: שני המוסדות הללו משפיעים השפעה עצומה על כל האטמוספירה הציבורית. לא דבר קטן הוא, כשאדם גדל בהכרה, שאמו אינה אדם בעל-ערך, אלא רק אנתרופואיד; פניה ושערותיה יש בהן משום אי-נימוסיות; צריך להחזיק אותה מאחורי המנעול והברית,

ואם לא - תחטא; בכלל - היא קניינו הפרטי של הגבר ונוצרה כדי לשעשע אותו, והיא לא היחידה במינה; וכאלו הן גם אחיותיו, וכזו תהא גם אשתו. "כל צרתנו היא בזה", אמרו התורכים הצעירים עוד בשנת 1908, "שאנו כולנו בני-שפחות הננו". אפשר עוד להמשיך בספירה זו של סגולותיו המיוחדות במינן של ה"מזרח", אבל לא כדאי.

ג.

כאן אני צופה מראש טענה אחת נגדי: כלום בכל מקום המזרח הוא כזה? וכי תמיד היה כזה? תורכיה ביטלה עכשיו את התרבוש ואת הצעיף, פתחה לרווחה את דלתות-ההרמון ואפילו חיסלה את הכליפות. מצרים חיה חיים מלאים מחאה ציבורית. בימי הביניים, כשכל המערב כולו היה שקוע בתרדמה, שמר המזרח בלבד על המסורת של חקירה מדעית חופשית. ולהיפך, לפני כמה מאות שנים הציג לפנינו המערב בדיוק אותה תמונה, שאתה קורא לה תמונה מזרחית: הדת חינקה את החיים ואת המחשבה, העריצות לא נתקלה בהתנגדות, האישה נחשבה לקניין פרטי ולחפץ, שמשתעשעים בו, ולשלטונם של האב והבעל לא היה גבול... מה עניינו של המזרח לכאן? אלה הם, בפשטות, שלבים שונים של התרבות והקידמה.

כזו היא הטענה נגדי, שאני רואה אותה מראש. ואולם אין זו טענה נגדי: זהו אישור לדברי.

נכון מאוד: לאמיתו של דבר, אין שום תכונות "מזרחיות" ושום תכונות "מערביות", שיהא להן אופי יסודי או אורגאני. "מזרח" ו"מערב", מנקודת-המבט האבולוציונית, מלים ריקות הן. נכון מאוד: בידי הארון-אל-ראשיד הייתה, אפשר, באגדאד, אם נתבטא בלשון-זמננו, יותר "מערבית" משהייתה רומי בת-זמנה. נכון מאד: כשלארץ "מזרחית" חודרת השפעת הציוויליזציה, מאבדת הארץ אותן התכונות, שנחשבות ל"מזרחיות". זה נכון - ובזה כל העניין: מה שמקובל אצלנו לקרוא בשם "מזרחיות" אינו אלא שלב נמוך, ובמידה מרובה רשלני, של התרבות. ככל דבר מימי-קדם, יכולה נחשלות זו להיראות כציורית, ביחוד בעיני אדם, שעייף מרעש-השווא והשאון של הציוויליזציה. כך נראים בעיני רבים

כציריים - הקוויאטיסמוס, הפאטאליסמוס, הדמויות בצעיפים, המחליקות כמתביישות ברחוב, החלונות המחוטבים של ההרמון, האפיטרופסות הפטריארכלית של השייך, וכו'. ואולם כל אלו הן תכונות של אי-התבגרות; ומכיוון שזוהי אי-התבגרות מפגרת, שהרי כולנו בני אדם הראשון אנו, ועכשיו שנת 1926, הרי צריך לרפא אותה, לרפא בתרבות. אז לא יישארו לא ההרמון, לא הצעיף, לא השייך הפאטריארכאלי, לא הכניעה הפאטאליסטית לפני הגורל - בקצרה, אף לא תכונה "מזרחית" אחת. ויפה שעה אחת קודם.

איני מכחיש, כמובן, שגם בעוד שלוש מאות שנה, אף אם יגיעו העמים לשיא-התרבות של הימים ההם, תהא שונה האטמוספירה הרוחנית של טריפולי מן האטמוספירה הרוחנית של אנגליה. וזה מובן, כי אלה הם לאומים שונים. כך גם היום יש הבדלים בין האטמוספירה הרוחנית של אנגליה וזו של צרפת: הזמר הוא משותף, אבל הקולות, הלשונות והטמפראמנט שונים הם. כך יהא גם בין ה"מזרח" וה"מערב". האיטלקים, הצרפתים, הגרמנים, הערבים, היהודים - יחיו על תרבות אחת, שתהא מורכבת מחילופי-ערכים, שיכניסו המוחות הטובים ביותר של כל אחר מן העמים; הלשונות והטמפראמנטים יישארו שונים, יהיו להם גוונים מיוחדים - וזה הכל.

ד.

ואולם, אילו ה"מזרח" וה"מערב" היו באמת שתי קאטגוריות יסודיות, מושרשות באופן אורגאני, של הרוח, הרי מן הצורך היה לעמוד במיוחד בכל תוקף על כך, שאנו, היהודים, שייכים ל"מערב" ואין לנו שום דבר משותף עם ה"מזרח".

אני יודע, שחושבים, שהגזע שלנו מוצאו ממזרח; אני אפילו מאמין בכך, אף-על-פי שרבים חולקים עכשיו על כך. ואולם אין זה שייך אל העניין. מ-15 מיליון היהודים, שמונים עכשיו בעולם, יצאו 14 מיליון מאבות, שהעתיקו את מושבם אל ה"מערב" לפני אלפיים שנה בערך. במשך תקופה זו עברה אירופה את כל הדרך מן ההונים והטבטונים עד חבר-הלאומים והטלגרף האל-חוטי - משך-זמן מספיק, כדי להיגמל מקצב-החיים ה"אסיאתי" ולהתערות בקצב-החיים ה"אירופי".

אני יודע גם עובדה אחרת, יותר מעציבה: שאצלנו, בחיי היהודים המחזיקים בנושנות, עדיין נשתמרו הרבה מנהגים פראיים של "מזרחיות" אמיתית - שנאה לחקירה חופשית,

התערבות הדת בחיים, אישה בפאה נכרית, שגבר זר אינו מושיט לה את ידו. ואולם, אילו היינו מאמינים רגע אחד, שהתכונות הללו שייכות למהותה האורגאנית של היהדות, היינו בוודאי מתייאשים מן האידיאל של הנצחת מהות כזו. הרי לשם כך הייתה לנו השכלה, כדי שנפריד את המסורות והמשפטים הקדומים מן המהות. והיא הצליחה: המנהגים והמשפטים הקדומים הולכים וכלים, והמהות נשאר.

ומהות זו, לכל הפחות למחצה, מתבטאת בכך, שאירופה מבחינה מוסרית היא "שלנו": באותו מובן שהיא בשביל האנגלים, האיטלקים, הגרמנים והצרפתים "שלהם". שהפאתוס המוסרי שלה, שיצר את כל תנועות-השיחרור שלה, שהונח ביסוד כל מהפכותיה הסוציאליות, ניזון מן התנ"ך שלנו - בשתי הוצאותיו - אמת ישנה היא; שהקידמה הכלכלית שלה הייתה בלתי-אפשרית בלא המסחר הבינלאומי ובלא אשראי, ושחלוצים בשני השטחים הללו היינו אנו דווקא - בזה לא הטיל ספק אף הוגה-דעות אחד, עוד קודם הגזמותיו של זומבארט. ולסוף, שמ"אביצברון" (אצלנו הוא אבן גבירול, בן המאה ה-11, כלומר עוד זמן מרובה קודם השחר הראשון של היקיצה האירופית!) עד אינשטיין - פעלו רבבות יהודים אינדיווידואליים בארצות שונות במדע, בפילוסופיה, באמנות, בטכניקה, בפוליטיקה ובמהפכה, אחדים במרומי התהילה העולמית, כמו שפינוזה או היינה, או דיזרעאלי, או מארקס, ואחרים בשורה השנייה, והשלישית, והעשירית - גם זהו מזמור ישן ולא צריך לשכוח אותו.

אירופה היא שלנו; אנו - בין יוצריה הראשיים. במשך 1800 שנה נתננו לה באופן פרופורציונאלי לא פחות מכל אחת מן האומות ה"מערביות" הגדולות. ואולם, חוץ מזה, אנו התחלנו לבנות אותה עוד זמן מרובה קודם ההתחלה המשותפת - עוד קודם שהתחילו לבנות אותה האתונאים. כי את התכונות העיקריות של הציוויליזציה האירופית: אי-שביעת - רצון, "היאבקות עם אלוהים", רעיון-הפרוגרס - כל אותה התהום בין שתי תפיסות-עולם, שמתבטאת באנטיתזה של שתי אמונות: "דור-הזהב" ו"משיח", אידיאל בעבר ואידיאל בעתיד - את התכונות הללו נתננו לאירופה אנו, עוד זמן מרובה קודם שבאו אבותינו לאירופה: את התנ"ך הבאנו עימנו בצורה מוכנת.

אפשר, יותר מכל עם אחר זכאים אנו לומר: התרבות ה"מערבית" היא עצם מעצמנו, בשר מבשרנו ורוח מרוחנו. להסתלק מן ה"מערביות", להתדבק במה שהוא טיפוסי בשביל ה"מזרח", פירוש הדבר בשבילנו להתכחש לעצמנו.

אני מדבר, כמובן, על "אירופה" המוסרית. המושג הגיאוגרפי "אירופה" מושג מותנה הוא, כמו ה"מזרח" הגיאוגרפי. יהודי תרבותי מהגר לאסיה בדיוק כמו שאנגלי תרבותי מהגר לאוסטרליה: הוא מסייע את "אירופה" עמו בקרבו פנימה ויוסיף לפתח את המסורת האירופית שלו, הקרובה ללבו, הספוגה בדמו, בת אלפיים השנים ויותר, בארץ-ישראל. ולשכנינו באסיה אנו מאחלים אותו דבר: את חיסולו של ה"מזרח" בהקדם האפשרי.